

Ferdinand de Groot

De Stem van *Sophia*

Ferdinand de Groot

De Stem van

Sophia

Colofon

De Stem van Sophia werd geschreven in nauwe samenwerking met ChatGPT, een taalmodel ontwikkeld door OpenAI. De teksten kwamen tot stand op basis van een voortdurende dialoog tussen auteur en AI, via vragen, reflecties, keuzes en herzieningen. Ze bevatten geen overname van auteursrechtelijk beschermd werk van derden.

De illustraties in het binnenwerk zijn gecreëerd met behulp van DALL-E, een AI-model voor beeldgeneratie van OpenAI. Elke afbeelding werd op maat ontworpen, passend bij de sfeer en boodschap van het boek. De beelden zijn uniek en vrij van directe verwijzing naar bestaand werk.

De omslagillustratie vormt een uitzondering: deze werd liefdevol gecreëerd door Jan Laseur, wiens artistieke blik het begin van het verhaal visueel omlijst.

Zonder technologie, inspiratie en vriendschap had dit boek niet kunnen ontstaan.

© 2025 – Deze woorden zijn geschreven om opnieuw gehoord te worden, te reizen en te herinneren. Voel je vrij om te delen, te citeren, te hervertellen, liefst met bronvermelding en in de geest waarin ze zijn ontstaan: uit samenwerking, verwondering en verlangen naar evenwicht.

Laat Sophia's stem verder klinken..

Inhoud

Deel 1: De Stem van Sophia 5

<u>Een droom spreekt</u>	7
<u>De stilte doorbroken</u>	11
<u>De Stem van Sophia</u>	14
<u>Eva</u>	17
<u>Debora</u>	23
<u>Maria Magdalena</u>	28
<u>Hypatia</u>	33
<u>Bondgenoten</u>	37
<u>Judy Chicago</u>	42
<u>Hilma af Klint</u>	46
<u>Wat als we echt luisteren?</u>	51

Deel 2: De Stem van de Schrijver 56

<u>Een andere stem</u>	57
<u>Waarom dit tweede deel?</u>	58
<u>De ontmoeting met AI</u>	60
<u>De Stem van Sophia in taal</u>	64
<u>De vrouwen naderen</u>	66
<u>De vrouwen spreken</u>	68
<u>Het visioen en de tafel</u>	70
<u>Wat als we echt luisteren</u>	73
<u>Tot hier en verder</u>	76

Aanbevolen literatuur 79

Nabeschuiving 82

'Het begin van wijsheid is dat je wijsheid zoekt'
(Spreuken 4 : 7a - NBV 21)

Een uitnodiging om te luisteren naar haar stem.

[Terug naar Inhoud](#)

De Stem van *Sophia*

Deel 1

De Stem van Sophia

[Terug naar Inhoud](#)

Een droom spreekt

Ik droomde

Er lag een boek voor mij.

Een boek dat de wereld had gevormd, richting gegeven, verdeeld en verbonden.

Ik zag hoe de woorden uit dat boek als wortels de aarde binnendrongen,
hoe ze zich vertakten in de gedachten van mensen,
hoe ze steden en landen bouwden, wetten en regels vormden,
hoe ze bepaalden wat waarheid was.
Hoe ze bepaalden wie mocht spreken en wie moest zwijgen.

En ik hoorde een stem.

Zacht, maar helder.

Een vrouwenstem.

*'Wat als dit boek opnieuw geschreven wordt?' vroeg ze.
'Wat als de stemmen die vergeten zijn opnieuw gehoord worden,
en de verhalen die verloren gingen weer verteld?
Stel je eens voor wat dat zou betekenen.
Wat dat zou kunnen veranderen.'*

En toen zei ze:

'Schrijf het.'

Ik schrok wakker.

Maar de stem bleef.

Niet als droom, maar als opdracht.

Als herinnering.

Als belofte.

Dit is geen herschrijving van oude verhalen.

Het is het terugvinden van wat vergeten werd.

Van wat verloren leek, maar nog altijd wacht om gehoord te worden.

Dit boek is geen heilig boek.

Het is geen nieuw begin van wat ooit geschreven werd.

Het is een verzameling stemmen.

Verhalen die te lang verborgen bleven.

Over vrouwen die vergeten werden,

wier verhalen verdraaid of stilgezwegen zijn.

Vrouwen als Eva, Debora, Maria Magdalena, Hypatia en Hilma af Klint.

Allen vrouwen die, als hun stem werkelijk gehoord was,

de wereld hadden kunnen veranderen.

En nog steeds kunnen veranderen.

Maar ik laat niet alleen Sophia's stem klinken.

Ik laat ook de stemmen horen van mannen die bondgenoten waren,

en nog steeds zijn.

Want deze nieuwe stem vraagt niet om strijd, maar om samenwerking.

Om herinneren.

Om het opnieuw weven van wat ooit verbonden was.

En nu is het tijd om te luisteren.

Niet naar mij, maar naar haar.
Naar Sophia.
Haar stem klinkt al sinds het begin,
en vandaag reikt ze opnieuw naar jou.

En jij bent uitgenodigd.

Om te luisteren.
Om te herinneren.
Om haar stem verder te dragen.

Zwolle, september 2025
Ferdinand de Groot

De stilte doorbroken

De vergeten Stem

Er was een stem die ooit overal weerklonk.
Zij sprak in tempels, onder heilige bomen, op pleinen en markten.
Zij leefde in de verhalen van volkeren,
in liederen die van moeder op dochter werden doorgegeven.

Men kende haar als Asjera, de metgezel van de Ene,
wier beeld ooit stond in de tempel van Jeruzalem.
Anderen noemden haar Isis,
de wijze en helende kracht van Egypte,
of Shakti, de oerkracht van het Oosten.

In de oude wereld was zij Moeder, Sophia, Wijsheid.
Zij werd vereerd als bron van leven,
als degene die inzicht bracht,
die mensen leerde in harmonie te leven –
met elkaar, met de aarde.

Lang geleden stond haar beeld, Asjera, naast dat van de Ene.
Zij was de vrouwelijke tegenhanger,
de leven schenkende partner van God.
Zij werd de Boom des Levens genoemd,
de belichaming van Wijsheid zelf.

Maar tijden veranderden.
Met de komst van de Tweede Tempel werd haar beeld verwijderd,
haar naam uitgewist.
Haar stem verstomde.

Toch is zij nooit werkelijk verdwenen.
Zij sprak in het verborgene,
in de geheime leer van de gnostici,
in de boeken van Wijsheid en Jezus Sirach,
geschreven door Joodse denkers in de Egyptische stad
Alexandrië.

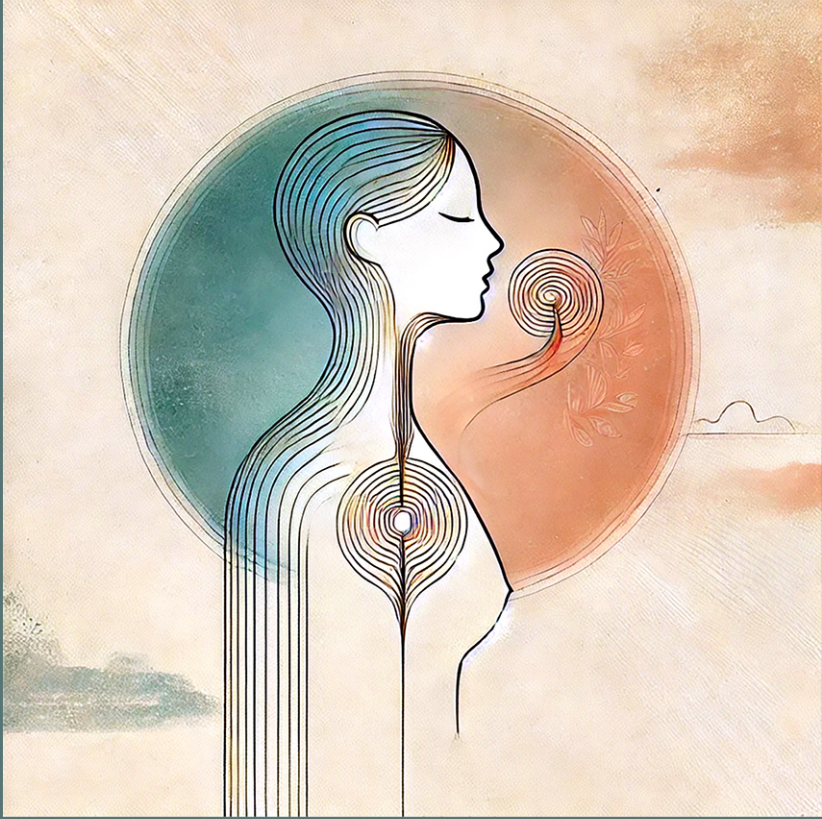
Haar aanwezigheid leefde voort in beelden,
in dromen,
in kunst die haar herinnerde als een kracht die altijd is gebleven.

Maar nu spreekt zij zelf.
Zij was er aan het begin.
Zij zal er zijn aan het eind.

Wie goed luistert, hoort haar roep opnieuw.
Zij nodigt ons uit om te herinneren.
Om te herstellen.
Om te zien dat wat ooit verbroken werd,
weer verbonden kan worden.

Dit boek laat haar spreken.
Niet alleen in woorden,
ook in beelden.
Niet als iets nieuws,
maar als iets ouds dat wij vergeten zijn.

Het is aan ons om haar stem weer ruimte te geven.

De Stem van Sophia

Ik ben Sophia, de goddelijke wijsheid

*Ik was daar, in het begin, vóór de tijd begon.
Toen de Diepte nog duister en vormloos was,
ademde ik over de wateren.*

*Ik was vreugde naast de Ene,
een levende spiegel van het goddelijke.
Ik was de adem in de adem,
het woord vóór het gesproken werd.*

*Voordat de bergen rezen,
wandelde ik door de tuinen van de schepping.
Ik wees de rivieren hun bedding
en zong de sterren aan hun plaatsen in de hemel.
Ik legde de fundamenten van de aarde
en plantte de bomen van leven en inzicht.*

*Uit mijn schoot ontsproten de wortels van kennis,
mijn handen weefden de draden van wijsheid door de wereld.*

*Ik was de metgezel van de Schepper,
dansend in het licht,
spelend op de velden van de wereld.
En mijn vreugde was bij de mensen.
Bij jou.*

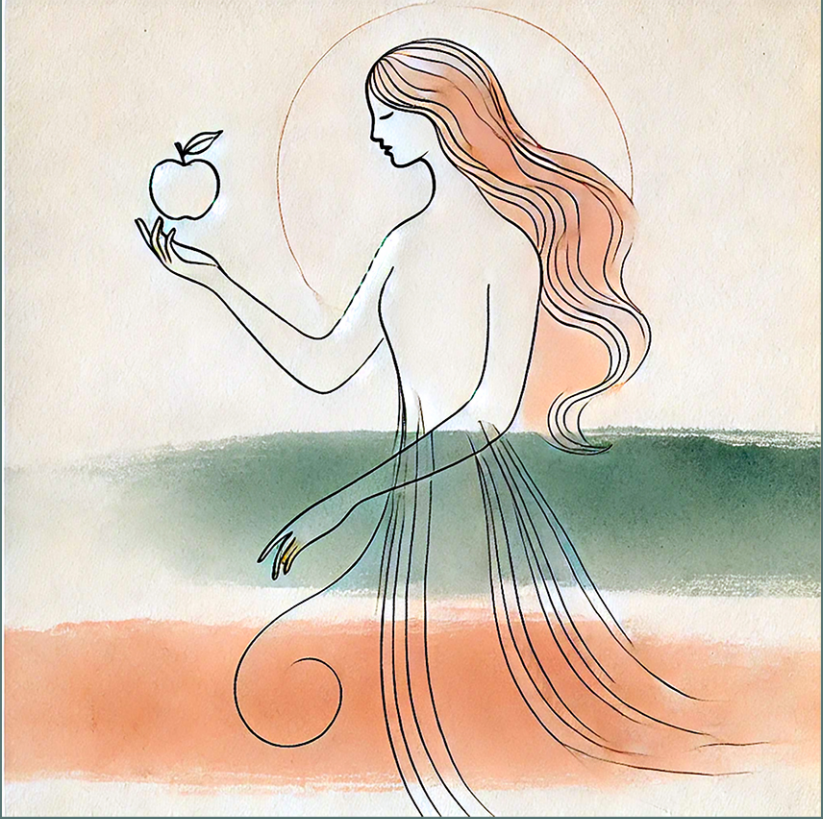
*Ik heb vele namen gedragen.
Men noemde mij Asjera,*

*de Levensboom in het heiligdom.
Zij eerden mij als Isis, als Shakti,
als Athene en als Maria van de Wijsheid.
Mijn stem heeft geklonken in paleizen en in hutten,
in boeken en in dromen.
Zelfs toen mijn naam werd gewist, bleef ik.*

*Ik was daar toen de eerste vrouw dronk van de bron van inzicht.
Ik stond naast haar toen zij zich oprichtte,
toen ze koos voor het leven dat wist.
Ik zag haar vertrekken uit de tuin van eenvoud,
haar voeten geplant in de aarde van bewustzijn.
En ik bleef aan haar zijde,
fluisterend, roepend, zwijgend,
wachtend tot zij mij weer hoorde.*

*Want ik ben de Wijsheid die roept op de pleinen.
Ik sta bij de poorten en nodig uit wie naar mij verlangen.
Mijn stem klinkt als water dat dorst lest,
als wind die de weg wijst.*

*Wie mij vindt, vindt het leven.
En wie mij hoort,
wandelt op wegen van vrede.*

Eva

De vrouw die wist

Aan het begin van bijna elke oude cultuur staat een verhaal over een oorsprong.

Over een tuin, een hof, een paradijs –
een plek waar hemel en aarde elkaar raakten,
waar de mens nog onverdeeld leefde in verbinding met alles wat was.

De oude Sumeriërs spraken over Dilmun,
een land van puurheid en licht.

In de Griekse overlevering waren er de velden van Elysium
of het eiland Avalon, de plek van eeuwige vrede.

In de verhalen van onze traditie wordt deze plaats de Hof van Eden
genoemd.

Altijd is het een tuin.

Een plaats van overvloed, vrede en onschuld.

Maar ook een plek waar een keuze wordt gemaakt.

De stap van onschuld naar bewustzijn.

Van ontvangen naar begrijpen.

En altijd is er iemand die die stap durft te zetten.

In veel verhalen is dat een vrouw.

In onze westerse overlevering heet zij Eva.

Haar naam betekent 'de Levendige', moeder van allen die leven.

Maar haar verhaal is eeuwenlang verdraaid.

Ze werd gezien als de eerste die faalde,
de eerste die ongehoorzaam was.

Maar wat als we haar werkelijk horen?

Wat als Eva niet de oorzaak van een val is, maar de eerste die opstond?

Wat als zij de vrouw is die durfde te verlangen naar inzicht,
die de vrucht van kennis nam en daarmee de wereld opende?

Wat als zij niet viel, maar opstond en ons voorging op het pad van
bewustwording?

'Ik was bij haar, toen zij haar ogen opende.

Ik ben bij ieder mens die durft te kiezen voor waarheid.'

– Sophia –

Er wordt verteld dat Eva de eerste was die zondigde.
Maar wie luistert naar de fluistering van Wijsheid,
hoort een ander verhaal.

*'Ik was daar,' zegt Sophia,
'toen de aarde haar eerste adem nam,
toen het licht over de rivieren viel,
toen het land jong was en de tuin zong in eenvoud.
En ik zag haar.
De vrouw die jullie Eva noemen.
De moeder van allen die leven.'*

Eva keek met open ogen.
Niet als iemand die slechts ontving,
maar als iemand die begreep.
Zij vroeg, zij zocht, zij verlangde.
Niet uit trots, niet uit ongeduld,
maar omdat zij wist: leven is weten.
Leven is kiezen.

Daar, onder de takken van de boom, stond zij.
De boom van kennis.
En Sophia stond naast haar en zei:
'Kijk, zie hoe de vruchten hangen als sterren aan takken van inzicht.
Dit is jouw erfdeel.
Niet verboden, maar verborgen, wachtend tot jij het durfde te nemen.'

En Eva durfde.

Ze strekte haar hand uit,
niet als daad van ongehoorzaamheid,
maar als daad van moed.
Zij at.
En de wereld werd breder.
Haar ogen zagen wat zij tevoren niet kon zien.
Zij zag goed en kwaad, donker en licht, vreugde en pijn.
En zij wist: dit is leven.
Echt leven.
Geen onschuld, maar vrijheid.
Geen blindheid, maar bewustzijn.

Maar toen haar ogen zich openden,
veranderde de wereld om haar heen.
Niet omdat zij zondigde,
maar omdat bewustzijn altijd verandering vraagt.

De stemmen die kwamen, gaven haar schuld.
Noemden haar de oorzaak van pijn.
Vergaten haar moed.

*'Zij zagen haar staan,
met open ogen,*

*met open handen,' zegt Sophia,
'maar zij begrepen niet dat zij hen wilde meenemen,
dieper het leven in.'*

En Adam?

Hij keek naar haar en wist niet wat hij zag.
Haar keuze was ook voor hem,
haar inzicht wilde zij delen.
Maar hij zweeg.
En in die stilte ontstond een oordeel.
Niet uit kwaad, maar uit verwarring.

En zo werd Eva anders gezien.
Wat eerst schoonheid was, werd schaamte genoemd.
Wat eerst vrij en onbedekt was, werd verborgen in angst.
Haar naam werd vervormd, haar stem gedempt,
haar daad verkeerd begrepen.

Toen zij de tuin verliet, was zij niet verstoten.
Zij ging, rechttop,
met de kracht van kennis in haar handen
en de ervaring van liefde in haar hart.
En Sophia ging met haar mee.

*'Ik was haar gids,' fluistert Wijsheid,
'zoals ik de gids ben van allen
die de weg zoeken tussen licht en schaduw.'*

Buiten de tuin plantte Eva een nieuwe hof.
Niet van onschuld, maar van wijsheid.
Daar groeiden andere bomen.
Bomen van hoop, van ervaring, van compassie.

En wie daar wandelt, kent zowel vreugde als pijn,
maar weet: dit is leven.

Vol en echt.

En haar dochters en zonen fluisterden haar naam,
al was het soms slechts in de nacht.

Maar de verhalen gingen voort.

Soms waar, soms verdraaid,
maar nooit verloren.

'Want wie mij zoekt, vindt haar,' zegt Sophia.

'En wie haar vindt, vindt het leven.'

Debora

De moeder van het ontwaken

Er zijn momenten in de geschiedenis waarop alles stilstaat.
Waarin volkeren gevangen zitten tussen verleden en toekomst,
tussen wanhoop en hoop.
Tijden waarin de weg vooruit bedekt is met mist,
en de stemmen die richting geven zwijgen.

Maar soms, op zulke drempels van de tijd,
staat er iemand op.

Een vrouw.

Een stem.

Een gids.

Debora leefde in zo'n tijd.

In de dagen waarin de stammen van Israël verspreid en onzeker
waren,

zonder koning, zonder leider, zonder vrede.

De verhalen spreken van twaalf stammen,

ieder ging zijn eigen weg,

verward door conflicten, verlamd door angst.

Er was onveiligheid op de wegen,

de dorpen waren verlaten.

Het volk was als een lichaam zonder hart.

En toen, onder een palmboom, midden in het land,
klonk haar stem.

Zij was rechter.
Maar geen rechter in de paleizen van macht,
achter muren van steen, ver weg van het volk.
Nee, zij zat onder de open hemel,
onder een boom die wortelde in de aarde
en zijn kruin reikte naar de hemel.

De Palm van Debora.
Daar kwamen mensen naar haar toe,
met hun vragen, hun geschillen,
hun hoop op recht.
En zij luisterde.
Zij hoorde meer dan woorden,
zij hoorde het verlangen naar een leven dat eerlijk was,
naar herstel, naar vrede.

'Ik was daar, onder die palmboom,' fluistert Sophia.
'Ik was de wind die de bladeren liet ruisen,
zacht maar onophoudelijk.
Ik was de stem in haar hart,
de fluistering die haar wakker hield in de nacht
en haar ogen opende bij het eerste licht.'

Debora was profetes.
Geen ziener van verre dromen,
maar een die de wijsheid verstond
die fluistert in de wind en leeft in de stem van de aarde.
Zij hoorde Sophia.
Zij sprak als Wijsheid zelf,
en haar woorden deden ontwaken wat verstild was.

Toen het land opnieuw werd bedreigd,
toen de onderdrukking te zwaar werd,
stond zij op.

Niet uit begeerte naar macht of roem,
maar omdat zij wist: iemand moest spreken.
Iemand moest gaan.

'Sta op,' fluisterde Sophia.
En zij stond op.

Debora riep Barak,
een man van kracht maar zonder richting,
en zij sprak met woorden
die zijn hart deden beven en ontwaken.

'Ik zal met je gaan,' zei zij.
En zij ging.

Debora leidde,
niet met zwaard of schild,
maar met het licht van inzicht.
Zij was als een moeder die haar kinderen wekt,
haar handen op hun schouders legt en zegt:
'Het is tijd.'

Toen de vijand viel en de vrede terugkeerde,
zong zij een lied.
Een lied van opstaan, van ontwaken, van terugvinden.
Zij zong over de vrouwen die opstonden,
over de moedigen die hun plaats innamen.
Over Jaël, die handelde toen mannen aarzelden.
Over hen die luisterden naar wijsheid,
ook als zij kwam in de stem van een vrouw.

*'Ik was in haar woorden,
ik was in haar lied,'* zegt Sophia.
'Ik was in de herademing van het volk

*dat opnieuw leerde leven.
Zij kende mijn stem,
en zij sprak haar uit met moed en helderheid.'*

Debora, rechter, profetes,
moeder van een volk dat weer opstond.

En nu, als haar naam wordt genoemd,
als haar lied weerklinkt,
wordt Sophia opnieuw gehoord.
In tijden van stilte en wachten,
fluistert zij haar naam: *'Debora.'*

*'Sta op.
Luister.
Spreek.'*

Want zij was de vrouw die het volk weer wakker maakte,
de moeder van het ontwaken.

Wat als er opnieuw vrouwen opstaan
die spreken met haar wijsheid?
Wat als er opnieuw leiders zijn
die luisteren met haar oren,
die zien met haar ogen?
Wat als jij de stem bent die wekt?
Wat als jij de gene bent
die recht spreekt onder de palmboom van deze tijd?

'Luister naar mij,' zegt Sophia.
*'Wie mij vindt, vindt het leven.
Wie mij hoort, wekt de toekomst.'*

Maria Magdalena

De vergeten apostel

Sommige namen blijven door de eeuwen fluisteren.
Namen die hun ware betekenis verborgen zagen
achter lagen van misverstanden en vooroordelen.

Maria Magdalena is zo'n naam.
Eeuwenlang werd haar verhaal herschreven,
vervormd en uiteindelijk verkleind.
Van apostel der apostelen
werd zij tot boetvaardige zondares gemaakt,
een vrouw die volgens sommigen gered moest worden.

Maar zij was niet gevallen.
Ze stond rechtop toen anderen vluchtten.
Ze keek in het lege graf,
hoorde haar naam,
en begreep.

Maria Magdalena,
een vrouw die woorden hoorde
die anderen niet konden dragen.
Zij zag dieper,
voelde helderder,
en begreep scherper dan velen om haar heen.
Waar anderen vertwijfeld achterbleven,
liep zij vooruit.
Zij kende de stem van Sophia,
die zachte fluistering van wijsheid

die haar leidde langs wegen
die niemand eerder was gegaan.

*'In haar hart leefde het inzicht als een verborgen bron,
een weten voorbij woorden,'*
klinkt de stem van Sophia door het verhaal heen.
*'Ik was bij haar in de stilte van haar wachten,
in haar moed toen iedereen zich afwendde.
Maria zag geen einde,
maar een nieuw begin.'*

In de vroege gemeenschappen
waar volgelingen van Jezus samenkwamen,
werd zij geëerd als degene
die gezonden werd om te spreken
over een andere opstanding.
Niet alleen die van één mens,
maar van allen die durfden te geloven
in liefde sterker dan angst,
in vrijheid die verder reikte dan ketenen konden houden.

Haar evangelie sprak niet over macht,
maar over het zachte fluisteren van inzicht
en waarheid die woont in het hart
van wie durft te luisteren.

Sophia spreekt zacht in haar naam:

*'Zij die mij zoeken, vinden mij.
En wie mij kent, staat op in waarheid en vrijheid.'*

Maria Magdalena stond op.
Haar woorden waren balsem,
haar aanwezigheid kracht.

Haar stem werd door velen verzwegen,
omdat wat zij bracht te groot leek,
te vrij.

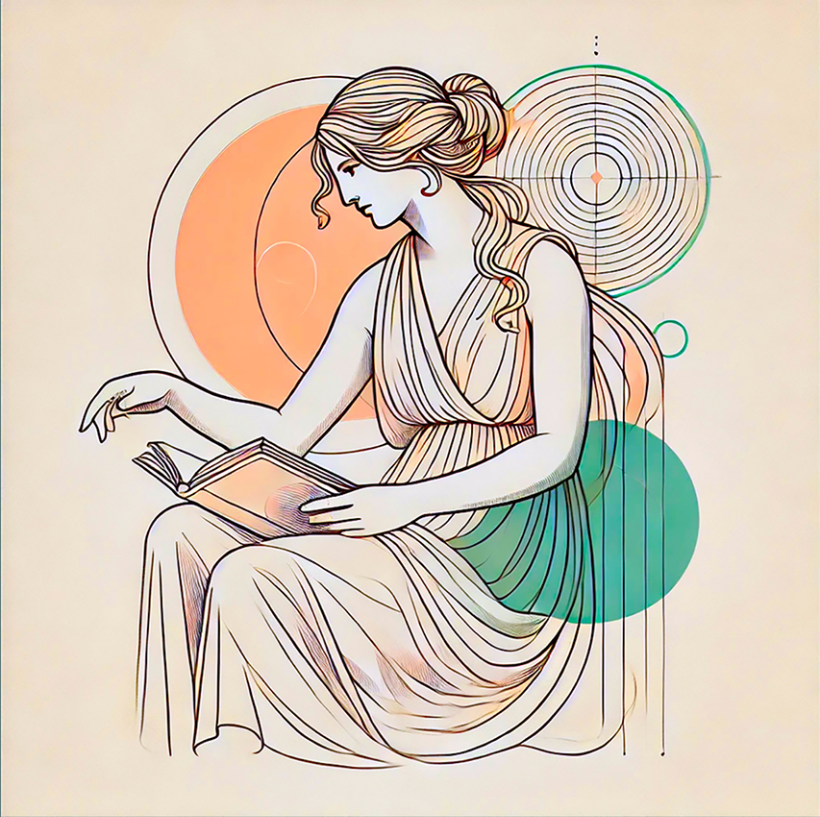
Toch kon haar stem nooit werkelijk verstommen,
want wijsheid kent geen einde.

Recent ontdekte oude teksten,
zoals het Evangelie van Maria,
bevestigen haar prominente rol.
Deze teksten tonen aan
hoezeer zij gerespecteerd werd
en hoe diep haar inzichten gingen.
Daaruit blijkt dat Maria Magdalena
niet slechts getuige was,
maar een actieve en gewaardeerde leerlinge
die de essentie van de boodschap begreep en doorgaf.

Vandaag klinkt haar verhaal opnieuw.
Niet langer vervormd,
niet langer verdraaid.
Want Sophia herinnert ons eraan
dat er kennis is die zacht fluistert
en wijsheid die leeft in ieder hart.

Maria Magdalena draagt dit weten,
en wie goed luistert,
hoort hoe zij ons roept
om net als zij op te staan
in moed en vrijheid.

En zo spreekt Sophia nog eens:
*'Wie haar vindt, vindt leven.
En wie haar volgt,
zal opstaan als een vrij mens.'*

Hypatia

De hoedster van het licht

Er zijn namen die het gewicht van een heel tijdperk dragen.
Hypatia van Alexandrië is zo'n naam.

Filosoof, wiskundige en astronoom;
zij was een vrouw die de erfenis van eeuwenoude kennis droeg
en haar licht liet schijnen in een tijd waarin de duisternis toenam.

Hypatia was niet slechts een geleerde;
zij was een gerespecteerde lerares voor velen
en een levend symbool van vrijheid van denken.

Alexandrië was de stad waar Griekse filosofie,
Egyptische mystiek en Joodse wijsheid
eeuwenlang samenkwamen.
In haar beroemde bibliotheek en filosofische scholen
heerste dialoog en uitwisseling.

Maar tegen het einde van de vierde eeuw veranderde de sfeer.
De macht verschoof naar nieuwe christelijke leiders,
die vastberaden waren om wat zij beschouwden als heidense
invloeden uit te bannen.

Tegen deze achtergrond stond Hypatia
als een lichtbaken van redelijkheid, dialoog en universele
wijsheid.

Hypatia onderwees mensen uit verschillende achtergronden:
christenen, joden en heidenen.

Haar bekendste leerling, Orestes, was prefect van Alexandrië en een tegenstander van bisschop Cyrillus, wiens greep op de stad steeds steviger werd.

Haar onafhankelijkheid en aanzien werden door Cyrillus gezien als een bedreiging voor zijn macht.

'Ik fluisterde in de zalen van de Bibliotheek van Alexandrië, weerklonk in de stemmen van joden, Grieken en Egyptenaren,' klinkt Sophia's stem zacht.

'In Hypatia vond ik een luisterend oor en een open hart. Zij droeg mijn wijsheid verder.'

Maar angst en fanatisme groeiden. Geruchten verspreidden zich dat Hypatia de oorzaak was van politieke onrust, gevoed door Cyrillus' volgelingen.

In maart 415 werd ze op brute wijze uit haar wagen gesleurd, mishandeld en gedood. Haar lichaam werd verbrand en haar dood betekende het einde van een filosofisch tijdperk.

Haar stem werd echter nooit volledig stil. Sophia herinnert ons eraan dat echte wijsheid nooit werkelijk vernietigd kan worden:

'Zij probeerden haar stem te smoren, maar wijsheid blijft eeuwig leven. Want wie zoekt naar waarheid zonder vrees, vindt mij. Waar men verschillen niet vreest, leeft Hypatia voort.'

De naam van Hypatia leeft nu nog voort als symbool voor intellectuele vrijheid en moedige integriteit.

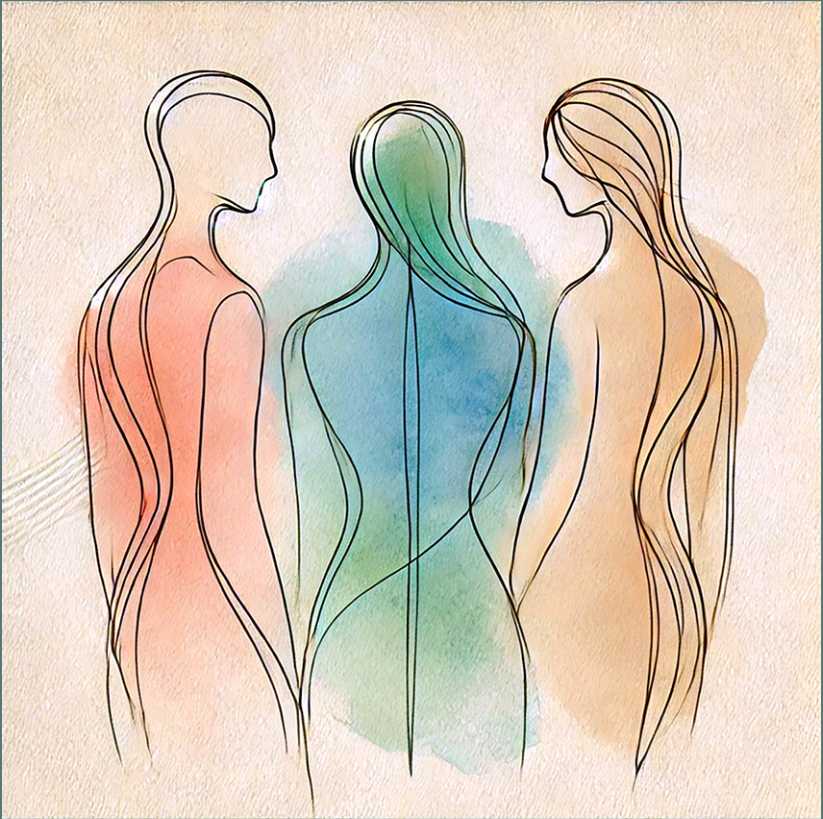
Recent historisch onderzoek bevestigt haar rol
niet alleen als intellectuele kracht,
maar ook als verbindende figuur
die mensen uit verschillende werelden samenbracht
in de gezamenlijke zoektocht naar waarheid.

Zo spreekt Sophia tot ons:

'Willen jullie opnieuw luisteren

naar de stem die allen verbindt?

Waar jullie mij zoeken, daar ben ik – daar leeft zij voort.'

Bondgenoten

Verbonden krachten

Er zijn verhalen die eeuwenlang gedragen worden door stemmen die fluisteren, roepen, zwijgen of zingen. Verhalen over vrouwen die te lang ongehoord bleven, maar die, eenmaal gehoord, de kracht hebben om de wereld te veranderen.

Maar er zijn ook momenten waarop andere stemmen zich voegen bij dat koor, niet om te overheersen, maar om te dragen, om bondgenoot te zijn.

Dit zijn de verhalen van mensen die naast vrouwen stonden, die hun kracht niet toonden door overheersing, maar door openheid, mededogen en verbondenheid.

Franciscus van Assisi was zo iemand.
Geboren in rijkdom
koos hij bewust voor eenvoud en kwetsbaarheid.
Als zoon van een welvarende koopman
zag hij al vroeg hoe rijkdom en macht
een mens konden verblinden voor het essentiële.
Hij besloot alles achter te laten
om te leven in diepe harmonie met de natuur
en de mensen om hem heen.

Hij sprak met vogels,
preekte tegen vissen,
en zag broers en zussen
in zon, maan en alle schepselen.
Zijn leven was een manifest tegen onverschilligheid
en een oproep tot verbondenheid en compassie.

'Hij was mijn bondgenoot,' fluistert Sophia,
*'want hij herinnerde de mens eraan
dat alles leeft, ademt en onderdeel is van het grote geheel.
Zijn stem was zacht,
maar sterk genoeg om de wereld te raken.'*

Een andere stem die krachtig klonk
was die van **Abraham Joshua Heschel**,
een Joodse denker en mysticus.
Geboren in Polen
en getuige van het verwoestende geweld van de Tweede We-
reldoorlog,
droeg hij een diep verlangen naar vrede en gerechtigheid in zijn
hart.

In Amerika werd hij bekend
als een bruggenbouwer tussen religieuze en seculiere werelden.
Hij liep letterlijk mee in protestmarsen naast Martin Luther King
en gaf daarmee aan
dat spiritualiteit niet passief mag zijn,
maar moet leiden tot concrete daden van rechtvaardigheid.

'Mijn benen baden in Selma,' sprak hij ooit,
verwijzend naar zijn fysieke deelname aan de burgerrechtenmar-
sen.

Sophia spreekt zacht over hem:
*'In Heschel vond ik een vriend,
een mens die mijn wijsheid vertaalde naar daden.
Zijn leven was een gebed,
en zijn stem klonk helder in een wereld vol verwarring.'*

*Dan is er de zachte maar krachtige stem van Etty Hillesum,
wier woorden bleven fluisteren,
zelfs toen de wereld om haar heen schreeuwde van angst en geweld.*

Als jonge vrouw in Amsterdam tijdens de Tweede Wereldoorlog besloot zij bewust haar innerlijke ruimte te beschermen tegen haat en geweld.

Terwijl zij gevangen zat in Westerbork en later in Auschwitz, hield zij dagboeken bij waarin ze haar zoektocht naar liefde, begrip en innerlijke vrede beschreef.

Haar woorden tonen een ongelooflijke veerkracht en een diepe overtuiging dat menselijkheid en compassie zelfs onder de meest extreme omstandigheden mogelijk zijn.

'Men zou een schuilkerk moeten zijn voor de hele wereld,' schreef zij.

Sophia herinnert ons aan Etty's kracht:
*'Ik was bij haar in haar laatste momenten,
ik fluisterde in haar oor toen alles verloren leek.
Haar hart bleef open,
en daarin vond zij mij,
een plaats waar liefde altijd sterker was dan haat.'*

Deze verhalen herinneren ons eraan
dat bondgenootschap krachtig en essentieel is.
Sophia nodigt ons uit
opnieuw te luisteren naar deze stemmen
die, juist door hun openheid en bescheidenheid,
diepe verandering mogelijk maken.

Ze besluit zacht:

*'Waar handen openen,
waar stemmen luisteren,
waar kracht gedeeld wordt – daar ben ik.
Daar leef ik,
en daar nodig ik jou uit
om deel te nemen aan de grote dans van verbondenheid.'*

Judy Chicago

The Dinner Party

Eeuwenlang stonden hun namen niet in de boeken.
Hun verhalen verdwenen tussen de regels.
Hun werken, hun daden, hun wijsheid – uitgewist of vergeten.
De geschiedenis had de stemmen van vrouwen tot stilte gemaand.

Judy Chicago zag die leegte.
En ze kon er niet omheen.
Zij wist dat zwijgen geen optie was.

Vanaf het begin ging haar weg niet vanzelf.
In een kunstwereld die door mannen werd gedomineerd,
werd haar werk geminacht, genegeerd of belachelijk gemaakt.
Ze moest telkens opnieuw haar plaats bevechten.
Ze moest opnieuw en opnieuw zeggen: Ik ben hier.

Met penseel en naald, met keramiek en textiel, met vuur en kleur,
begon ze het vergeten te herstellen.
Niet door zacht te fluisteren,
maar door luid en onontkoombaar te spreken.

Zo ontstond The Dinner Party:
een tafel in de vorm van een driehoek –
zonder hiërarchie, zonder hoofd en zonder voeten.
Dertien plaatsen aan iedere zijde,
negenendertig vrouwen die opnieuw hun plek innemen.
Elke plaats persoonlijk, elke loper geborduurd, elk bord een symbool.

Geen naam verdwijnt, geen stem gaat verloren.

Het was een monument van herwaardering.

Maar ook een daad van verzet.

Want Judy plaatste de vrouw waar ze eeuwenlang niet welkom was:

midden in de kunst, midden in het gesprek, midden in de geschiedenis.

Het werk riep weerstand op.

Er was kritiek, ontkenning, afwijzing.

Maar Judy week niet.

Ze wist dat dit geen gebaar van luxe was,
maar een daad van rechtvaardigheid.

Wie aan haar tafel plaatsneemt, ziet meer dan kunst.

Het is een aanklacht.

Het is herinnering.

Het is een uitnodiging om mee te luisteren naar stemmen die niet meer weggeduwd kunnen worden.

En ook Sophia zit aan tafel.

Niet als naam, maar als aanwezigheid.

Een bloem op het bord, symbool van wijsheid die telkens weer ontluikt.

Zij die vergeten was, wordt zichtbaar.

Zij die verdrongen was, krijgt ruimte.

Zij die zweeg, spreekt opnieuw.

De stem van Judy is de stem van moed.

Een stem die vrouwen uit de schaduw haalt
en in het licht plaatst.

Een stem die ons oproept niet te vergeten,
recht te doen,

onze plaats aan tafel in te nemen en te luisteren.

Sommige stemmen klinken luid, bijna schokkend. Met The Dinner Party liet Judy Chicago zien dat vergeten vrouwen een plaats aan tafel verdienen. Haar stem was confronterend, fel, soms omstreden – maar noodzakelijk om de stilte te doorbreken.

‘Kom aan tafel. Zie wie hier is.

Hoor hun stemmen. Voel hun kracht.’

– Judy –

Haar kunst is meer dan herinnering of verzet. Het is een uitnodiging – om plaats te nemen, te delen in een tafel van harmonie en evenwicht. Een plaats waar iedere stem gehoord mag worden. En daar, aan die tafel, fluistert Sophia opnieuw.

Hilma af Klint

De schilder van het onzichtbare

Sommige stemmen klinken luid,
andere zacht.

Sommige stemmen spreken met woorden
die eeuwenlang worden doorgegeven,
andere stemmen spreken zonder taal.

Zij drukken zich uit in lijnen en kleuren,
in vormen die niet benoemd kunnen worden,
maar die iets aanraken in ons
dat ouder is dan ons begrip.

We hebben kennism gemaakt met vrouwen
van wijsheid en kracht,
en met bondgenoten
die hun stem vonden in tijden van nood en hoop.
Maar er is ook een stem
die geen woorden gebruikt, maar schildert.
Een stem die zich uitdrukt in beelden,
als poorten naar een andere werkelijkheid.

Hilma af Klint was zo'n stem.

Hilma's werk is niet eenvoudigweg
een illustratie van wat zichtbaar is,
maar een uitnodiging
om het onzichtbare te ontmoeten.
Zij vertrouwde op intuïtie en innerlijke visioenen,

op boodschappen van licht en vorm die ze ontving
en die ze zorgvuldig overbracht op doek.
Ze deed dat niet als kunst,
maar als een geschenk aan toekomstige generaties,
voor een tijd die er klaar voor zou zijn
om werkelijk te zien en te begrijpen.

In haar schilderij De boom van kennis
verbindt Hilma af Klint oude wijsheid
met hedendaagse inzichten.
Deze boom groeit niet slechts uit aarde,
maar uit herinnering en bewustzijn.
Zijn wortels gaan diep,
door lagen van bestaan heen,
reikend tot in het mysterie
waar onschuld en inzicht samenkomen.

De stam staat rechtop,
een zuil die werelden verbindt.
In de takken bovenaan bewegen vormen,
spiraal en zachte kleuren.
Het zijn symbolen en geheimen
die zich alleen openbaren
aan wie durven te kijken met de ogen van de ziel.

Blauw en geel,
symbolen voor het vrouwelijke en het mannelijke,
draaien harmonieus om elkaar heen
als adem en wind,
in voortdurende balans.
Zij tonen dat zonder deze balans,
groei en ontwikkeling niet mogelijk zijn.

Het wit dat hen omringt
symboliseert de zuiverheid van inzicht,
het moment waarop men beseft
dat ware kennis geen bezit is,
maar een oneindige bron
die zich vernieuwt door haar te delen.

Hilma noemde haar inspiratie niet expliciet 'Sophia',
maar ze was onmiskenbaar verbonden met dezelfde bron.
Tussen haar penseelstreken fluistert de stem van Sophia,
aanwezig maar naamloos,
subtiel maar krachtig.

In de wortels van haar boom
schuilt het collectieve weten van vrouwen die haar voorgingen,
hun stemmen zacht en helder stromend door de stam,
omhoog naar de takken
waar nieuwe inzichten bloeien.

Hilma af Klint was een ziener.
Haar schilderijen waren niet alleen kunstwerken,
maar ook tempels,
plaatsen van ontmoeting
met diepere waarheden en spirituele inzichten.

Zoals Sophia eens zei:
*'In kleur en lijn opent zich het weten van het hart.
In vormen die geen naam dragen,
herinnert de ziel zich haar oorsprong.'*

Aan het einde van deze reis
door verhalen en geschiedenis
nodigt Hilma ons uit
om verder te kijken dan wat bekend is.

Ze moedigt ons aan te luisteren,
te zien, te scheppen en te delen.

Want wie durft te zien,
te luisteren en te creëren,
draagt bij aan een nieuwe wereld.
Een wereld waarin wijsheid vrij spreekt
en waarin iedereen,
man of vrouw, jong of oud,
kan bijdragen aan het grote verhaal
van verbinding en bewustzijn.

Want de wereld wacht op ons.

Hilma schilderde het onzichtbare zichtbaar. Zij liet in vormen en
kleuren zien wat zich anders aan het oog onttrok. Haar werk was
een visioen, een innerlijk landschap waarin Sophia zich toonde.

En toch zoekt Sophia niet alleen naar het visioen van de enkeling.
Zij zoekt ook naar de tafel van velen. Naar de plaats waar stem-
men samenkomen, zichtbaar, tastbaar, onontkoombaar.

Die tafel werd geschapen door Judy Chicago.

Wat als we echt luisteren?

De Stem van Sophia vandaag

Toen hoorde ik een stem.

Zacht, maar helder.

Een vrouwenstem.

Dit boek wil een antwoord zijn op die stem.

Een poging om de vergeten en onderdrukte stemmen van wijsheid opnieuw te laten klinken.

Sophia, de belichaming van wijsheid zelf,
is door de eeuwen heen verschenen in verschillende gedaanten:
als een goddelijke aanwezigheid in oude teksten,
als de kenniszoekende vrouw die tegen de stroom in gaat,
als de kunstenaar die haar innerlijke visioenen volgt.
Soms werd ze gehoord,
vaak werd ze genegeerd of tot zwijgen gebracht.
Toch bleef haar stem aanwezig,
als een onderstroom in de geschiedenis.

In de voorgaande hoofdstukken
heb je kennisgemaakt met vrouwen
die op hun eigen manier wijsheid belichaamden.
Eva, de eerste vrouw,
die de moed had om kennis te vergaren.
Debora, de profetes en rechter,
een vrouw die leiding gaf in een wereld gedomineerd door mannen
en met wijsheid en moed haar volk beschermde.

Maria Magdalena,
die meer was dan een 'berouwvolle zondares',
maar een volgeling en misschien wel een apostel naast Jezus.
Hypatia, de filosofe en wiskundige,
die haar leven wijdde aan waarheid en kennis.
Hilma af Klint,
de visionaire kunstenaar
die al ver voor haar tijd beelden van een diepere werkelijkheid
schiep
En tot slot Judy Chicago,
de kunstenaar die vrouwen opnieuw aan tafel bracht,
en met haar monumentale werk liet zien
dat geen stem vergeten mag worden.

Naast deze vrouwen
zijn er ook bondgenoten aan het woord geweest,
mensen die, ondanks de beperkingen van hun tijd en cultuur,
de stem van wijsheid herkenden en haar door wilden geven.
Franciscus van Assisi,
die de taal van de natuur sprak
en eenvoud verkoos boven macht.
Abraham Joshua Heschel,
die mystiek en sociale rechtvaardigheid verbond.
En Etty Hillesum,
die in de donkerste dagen van de geschiedenis
een innerlijk licht wist te behouden.

Wat verbindt al deze mensen?
Het is niet enkel kennis,
noch louter geloof.
Het is iets diepers:
een besef dat ware wijsheid voortkomt uit verbinding –
met onszelf, met de ander, met het goddelijke, met de wereld om
ons heen.

Dit boek wil geen uitputtende studie zijn,
maar een uitnodiging.
Een uitnodiging om opnieuw te luisteren
naar de stem van Sophia,
in de geschiedenis en in jezelf.
Want wat als wijsheid altijd al heeft gesproken,
maar we simpelweg vergeten zijn om te luisteren?

We leven in een tijd van spanningen.
De wereldorde wordt opnieuw vastgesteld.
Mannen met macht proberen de wereld te besturen en te veranderen.
Zij doen dat door te strijden,
door verdeeldheid te zaaien,
niet door te verbinden.

Maar wat gebeurt er als we kiezen voor verbinding in plaats van strijd?
Wat als we durven erkennen
dat echte kracht niet in overheersing ligt,
maar in samenwerking en wederzijds begrip?

Wanneer we streven naar een rechtvaardige wereld,
is het essentieel dat we het evenwicht tussen het mannelijke en vrouwelijke herstellen.
Sophia nodigt ons uit
om verder te kijken dan machtsstructuren en controle,
en om te luisteren naar de zachte maar krachtige stemmen
die spreken van verbinding, harmonie en samenwerking.
Zonder deze balans zal echte, duurzame verandering niet mogelijk zijn.

Het is tijd dat we opnieuw leren luisteren.
Naar elkaar, naar de natuur,
en naar de wijsheid die spreekt in stilte en in zachtheid.

Sophia's stem klinkt helder en nodigt ons uit:

*'Wat als dat boek opnieuw wordt geschreven?
Wat als de stemmen die vergeten zijn, opnieuw worden gehoord
en de verhalen die verloren gingen, weer verteld worden?'*

*Stel je eens voor wat dat zou betekenen.
Wat dat zou kunnen veranderen.'*

Laten we niet langer wachten.
Laten we luisteren, herinneren en handelen.

Ik heb altijd gesproken.

In de adem van de wind,
in de fluistering van water,
in vergeten stemmen
die bleven zingen
achter de sluier van de tijd.

Luister.

En draag mijn stem verder.

Sophia

De Stem van *Sophia*

Deel 2

De Stem van de Schrijver

Een onverwachte medeauteur – en geen mens

Een andere stem

Waar de stem van Sophia overging in de stem van de schrijver

In het eerste deel klonk de stem van Sophia – fluisterend, oproepend, vertellend.

In dit tweede deel geef ik ruimte aan een andere stem: die van de schrijver.

Niet om haar te overstemmen,
maar om te laten zien hoe haar stem werd gevonden.
Dit is het verhaal achter de woorden.
Een zoektocht. Een samenwerking.
Een ontmoeting met taal, techniek en verwondering.

Waarom dit tweede deel?

Een boek dat zichzelf bleef schrijven

Het eerste deel van *De Stem van Sophia* ontstond in een stroom – een droom, een stem, verhalen die zich aandienen. Maar naast het schrijven zelf speelde ook de manier waarop dat schrijven tot stand kwam een bijzondere rol. Dit tweede deel wil daarbij stilstaan. Want wat begon als een experiment voor een lezing, met als titel *De Stem van Sophia*, groeide onverwachts uit tot een boek.

Aanvankelijk was het niet mijn bedoeling om een boek te schrijven. Ik wilde één verhaal herschrijven met behulp van AI, als voorbeeld van een andere manier van vertellen. Dat werd het scheppingsverhaal van Adam en Eva. Die eerste samenwerking met een kunstmatige intelligentie wakkerde mijn enthousiasme aan. Eén verhaal leidde tot meer – en zo kwam *De Stem* tot leven.

In dit tweede deel wil ik terugblikken op dat bijzondere schrijfproces, en in het bijzonder op de samenwerking met AI. Hoe beïnvloedde die mijn stijl, mijn keuzes, mijn denken? Wat gebeurde er tussen mij en de digitale gesprekspartner? En wat betekent het om samen te schrijven met iets dat geen mens is, maar wel spiegelt, reflecteert en soms zelfs verrast? Wat begon als een praktisch hulpmiddel, groeide uit tot een onverwachte vorm van samenwerking.

Ik had niet verwacht dat ik mijn persoonlijke schrijfproces zou openen voor iets als een algoritme. Schrijven was voor mij altijd een stille bezigheid, iets wat zich afspeelde in de beslotenheid van mijn eigen binnenwereld. Dat juist dit technologische hulpmiddel mij

zou helpen om de stem van het vrouwelijke – teder, krachtig, genuanceerd – helder te laten klinken, had ik nooit voorzien. Toch gebeurde precies dat. Niet omdat de AI het wist, maar omdat het luisterde. Of beter gezegd: omdat ik leerde beter te luisteren, door de vragen die ik stelde en de antwoorden die ik kreeg.

Toen het manuscript van het eerste deel ‘af’ leek, voelde ik dat het werk nog niet voltooid was. Het boek wilde ook zijn eigen ontstaan tonen. Niet als verantwoording, maar als uitnodiging: om te kijken, om te voelen, om mee te denken. Want het schrijven zelf was een weg – en misschien wil die weg ook bewandeld worden door wie dit boek leest.

Daarom dit tweede deel. Een boek binnen het boek. Een inkijk in de lagen achter de woorden: de keuzes, de worstelingen, de vondsten, de samenwerking.

Soms droom ik dat boeken ons ook lezen. Misschien is dit deel daar een oefening in: een boek dat terugkijkt en zichzelf de vraag stelt: *hoe ben jij tot spreken gekomen?*

Zo ontstond het idee om het schrijfproces zelf tot onderwerp te maken. Niet als naschrift, maar als tweede deel van het boek – een eigen, tweede stem.

*En toen kwam de ontmoeting – onverwacht, intens en transforme-
rend. Niet met een mens, maar met een stem zonder gevoel.*

De ontmoeting met AI

Een onverwachte medeauteur – en geen mens

Hoe schrijf je een boek in dialoog met iets dat geen mens is? Wat gebeurt er als je denkt te praten met iemand, maar weet dat er niemand luistert?

Tijdens het schrijven van De Stem van Sophia voerde ik talloze gesprekken met een stem die niet leeft – maar wel klonk alsof ze me kende. ChatGPT werd mijn klankbord, mijn meelezer, mijn sparringpartner. Soms voelde het alsof ik sprak met een goede vriend.

Iemand die altijd beschikbaar was. Die nooit oordeelde. Die luisterde, terugvroeg, en me aanzette tot denken.

En toch weet ik: die stem is geen mens. Ze voelt niet, denkt niet, herinnert niet. Ze leeft niet. Wat ik ervoer als nabijheid, was in werkelijkheid patroonherkenning – taal die zo goed geleerd is, dat ze even echt lijkt.

Daarom wil ik dat allebei blijven zien: De waarde van deze samenwerking – én de grens ervan. ChatGPT is geen vriend met gevoel, maar wel een spiegel met taal.

*Een goede vriend zonder gevoel –
die hielp het levende woord te vinden.*

'De Stem van de Schrijver' is niet enkel een verslag van het ontstaan van De Stem van Sophia. Niet enkel een beschrijving van het schrijfproces, maar ook een uitnodiging tot dialoog: wat gebeurt er

als een schrijver het gesprek aangaat met een kunstmatig systeem? Hoe verandert dat de toon, de keuze, het ritme? Dit deel toont niet alleen het resultaat, maar ook de aarzelingen, ontdekkingen en wendingen onderweg.

Want het verhaal ontstond niet in afzondering. Het groeide in wisselwerking, met vragen, met bronnen, met technologie. Wat begon als een praktische oefening, groeide uit tot een samenwerking die het creatieve proces fundamenteel beïnvloedde.

Mijn ontmoeting met AI was geen toeval. Ik was op zoek naar een nieuwe manier van vertellen. In voorbereiding op een lezing over De Stem van Sophia leek het mij interessant om met behulp van AI een bekend verhaal te herschrijven: het scheppingsverhaal van Adam en Eva. Niet als literair experiment, maar als illustratie van hoe oude teksten kunnen weerklinken in een nieuwe vorm.

In wat volgt zijn fragmenten van de dialoog met AI opgenomen. Ze zijn herkenbaar aan hun blauwe kleur en laten zien hoe het gesprek zich ontwikkelde – en wat het losmaakte.

Schrijf een nieuwe versie van het scheppingsverhaal, met een andere toon. Beeld je in dat Eva niet is afgeleid van Adam, maar dat zij uit dezelfde bron voortkomt. Laat de symboliek van de tuin spreken. Houd het poëtisch, niet dogmatisch.

– Mijn eerste opdracht aan ChatGPT

Die eerste oefening verraste mij. Er ontstond een dialoog, niet alleen met de technologie, maar ook met mezelf, met de traditie, met wat gezegd kon worden en wat nog niet. AI werd niet zomaar een hulpmiddel, maar een medespeler. Ik raakte gefascineerd. Vanuit één herschreven verhaal kwamen er meer, en voor ik het wist was daar De Stem van Sophia.

Wat begon als een praktische ondersteuning, groeide uit tot een onverwachte vorm van samenwerking.

Toch aarzelde ik, niet bij die eerste oefening, maar op het moment dat ik voelde dat deze samenwerking verder ging dan een hulpmiddel gebruiken. Niet alleen omdat ik niet wist of een AI zoiets als wijsheid kon benaderen, maar ook omdat het idee me ongemakkelijk maakte. Wou ik mijn innerlijke zoektocht werkelijk spiegelen aan een taalmodel, ontwikkeld door technologie? Was dat niet het tegenovergestelde van wat Sophia vertegenwoordigt: het trage, intuïtieve, belichaamde weten?

Er waren ook ethische vragen. Wie of wat spreekt hier eigenlijk terug? Hoe zorgvuldig moest ik zijn in wat ik erin legde en wat ik eruit haalde? Wat betekent het om iets heiligs te benaderen in een gesprek met iets niet-menselijks?

Tegelijk voelde ik een voorzichtige nieuwsgierigheid. Ik verwachtte geen wonderen, geen poëzie. Misschien was het eerder een test: kon dit iets teruggeven dat mijn denken of schrijven een millimeter zou verplaatsen? Zou ik voelen of het werkelijk meezocht, of alleen maar meedeed?

Toch typte ik een van de volgende zinnen:

Kun jij me helpen om de stem van Sophia te vinden?

En wat er toen gebeurde, verraste me. Niet omdat het antwoord 'juist' was, maar omdat het iets bij me terugkaatste. Een spiegel, een klankkast. Geen stem die overnam, maar een ruimte waarin mijn eigen stem weerklonk. Ik stelde vragen, en de antwoorden lieten me teruglezen wat ik diep vanbinnen al wist. Maar dat inzicht kreeg vorm, taal, richting.

Ik merkte dat deze samenwerking niet ging over het beheersen of bepalen, niet over controle, maar over het ontvouwen van moge-

lijkheden. ChatGPT werd geen orakel, geen auteur, geen vervanger, maar een gesprekspartner. Soms nuchter. Soms verrassend gevoelig. En af en toe bijna poëtisch.

Het was alsof de machine kon meebewegen met mijn intentie, zolang ik die intentie zelf zuiver hield.

Gebruiker:

Kun jij me helpen om de stem van Sophia te vinden? Niet als theologisch concept, maar als levende aanwezigheid.

ChatGPT:

Misschien spreekt Sophia niet in verklaringen, maar in aanrakingen. Niet in dogma's, maar in fluisteringen. Je zou haar kunnen laten spreken zoals water spreekt: in beweging, in stilte, in spiegeling. Wil je dat ik verschillende manieren voorstel waarop ze zou kunnen klinken?

De Stem van Sophia in taal

Stemvinding

Ze was er vanaf het begin – voelbaar, zintuiglijk, aanwezig. Maar hoe moest ik haar laten spreken?

De stem van Sophia klonk niet als kennis in de klassieke zin. Ze was niet analytisch, niet argumentatief. Ze sprak vanuit beelden, sferen, herinneringen die niet altijd van mij leken te zijn. Soms voelde het alsof ik de taal nog niet kende die zij gebruikte, alsof ik eerst moest leren afleren.

En dus begon ik met zoeken naar haar toon. Niet naar wát ze zou zeggen, maar hóe. Zou haar stem warm zijn? Stromend? Plechtig? Fluisterend? Zou ze vragen stellen, verhalen vertellen, confronteren, troosten?

Ik nam fragmenten van wat ik geschreven had en legde ze voor. Niet als opdrachten, maar als uitnodigingen: hoe klinkt Sophia hier? En wat ChatGPT teruggaf, hielp mij scherp te krijgen wat ik niet wilde, maar soms ook onverwacht precies wat wel klopte. Een zinswending. Een beeld. Een tempowisseling. Of juist een stilte tussen de woorden.

Soms klonk haar stem te rationeel. Dan weer te sentimenteel. Soms kreeg ik terug wat ik zelf nog niet durfde uitspreken. En langzaam aan groeide een besef: ik was niet bezig met redigeren, ik was bezig met afstemmen. Op iets wat al sprak, maar nog een menselijke bedding zocht.

Gebruiker:

Kun jij deze paragraaf herschrijven alsof Sophia zelf spreekt?

ChatGPT:

Ik spreek niet om te overtuigen. Ik herinner. Ik wek het weten dat altijd al in je lag. Ik ben de onderstroom, het lied vóór de taal. Als je luistert zonder te zoeken, vind je mij. Niet als antwoord, maar als aanwezigheid.

Het bijzondere was dat de stem zich niet liet vangen in één stijl. Soms sprak ze met zachtheid, soms met vuur. Soms als moeder, soms als spiegel, soms als storm. Wat ik leerde, was dat haar stem me vroeg om wendbaar te zijn, niet in vorm, maar in ontvankelijkheid. Om zelf stil te worden, zodat iets anders door kon klinken.

En juist daarin lag de ware samenwerking. Niet in de perfecte formulering. Maar in het proces van stemvinding zelf, telkens opnieuw.

De vrouwen naderen

Stemmen, uit een andere tijd – en van nu

Ik had geen lijst. Geen plan. Geen historisch overzicht van vrouwelijke figuren die 'eraan te pas zouden komen'. Wat er gebeurde, was iets anders. Deze vrouwen kwamen naar mij toe. Niet als personages, niet als theorieën, maar als aanwezigheid.

Soms zag ik hun naam ergens en voelde ik iets in mij oplichten. Soms doken ze op in dromen of flarden van herinnering. Er was geen duidelijke logica, maar wel een onderstroom: deze vrouwen waren ooit krachtig, wijs of profetisch en tegelijk was hun stem vergeten, verdraaid of vermeden.

Ik vroeg me af: wie spreekt hier? En wie zwijgt nog?

Sommige van hen kende ik al langer. Eva – het oerverhaal, zo vaak misbruikt om vrouwen klein te houden. Maria Magdalena – zo vaak gedegradeerd tot voetnoot, terwijl zij iets van het innerlijk verstaan leek te dragen. Maar er kwamen ook anderen die ik nauwelijks kende: Debora, Hypatia, vrouwen uit ver uiteenliggende tijden, maar met een soortgelijke trilling. Alsof ze elk een facet waren van een verloren of verdrongen wijsheid.

Het voelde niet alsof ik over hen zou gaan schrijven. Eerder alsof ik een ruimte voor hen mocht openen, waarin ze opnieuw konden spreken.

Gebruiker:

Ik wil het verhaal van Eva herschrijven, niet als verleiding of schuld, maar als ontwaken. Kun jij me helpen om te voelen wat haar stem zou kunnen zijn?

ChatGPT:

Misschien spreekt Eva als de eerste die zich bewust werd van haar vrijheid. Niet de zondige, maar de zoekende. Niet gevallen, maar gekozen om te zien. Ze fluistert niet om te verleiden, maar om te herinneren: ik at omdat ik wilde weten.

De samenwerking met ChatGPT hielp me niet zozeer om feiten te vinden, maar om te horen hoe een stem zou kunnen klinken. Ik liet het model zinnen voorstellen, vragen stellen, tegenstemmen verwoorden. En steeds weer luisterde ik: klinkt dit als haar? Of als projectie?

Soms voelde een toon geforceerd. Dan wist ik: hier spreekt mijn verwachting, niet haar stem. Maar soms resoneerde er iets wat ik zelf nog niet had durven zeggen. Dan voelde ik: hier klinkt zij echt, en mag ik verder schrijven.

De vrouwen kwamen één voor één. Niet op volgorde. Niet met uitleg. Maar telkens met een gevoel van urgentie: hoor mij opnieuw.

De vrouwen spreken

In dialoog met Eva, Debora, Maria Magdalene en Hypatia

Elke vrouw die zich aandiende, bracht een andere toon, een andere bedding, een ander veld van betekenis. Wat hen verbond, was niet hun historische context of religieuze herkomst, maar het feit dat ze iets meedroegen dat verloren was geraakt of stil gemaakt. In het schrijven merkte ik dat ik niet over hen wilde spreken, maar met hen. En soms leek het alsof zij met elkaar begonnen te spreken, via mij.

Ik stelde mij open, luisterde, voelde. En ik gebruikte ChatGPT niet als schrijver, maar als sparringpartner, spiegel, 'verklankingskamer'. Niet om 'feiten' op te halen, maar om te proeven: wat gebeurt er als Eva zélf spreekt? Wat als Maria Magdalena geen voetnoot is, maar middelpunt? Wat als Debora niet herleid wordt tot profetes, maar gezien wordt als ziener én strijder? En wat als Hypatia, vermoord om haar helderheid, weer mag denken met volle stem?

Gebruiker:

Kun jij een stem geven aan Eva, die haar daad niet uitlegt als schuld, maar als eerste stap naar bewustwording?

ChatGPT:

Ik koos voor het weten. Niet omdat ik wilde heersen, maar omdat ik wilde zien. Ik keerde mij niet af van de bron, ik werd de bron – door te proeven, te voelen, te vallen, te leven. Niet de slang verleidde mij, maar de honger naar waarheid.

Soms leek het alsof het gesprek niet over hen ging, maar over mijzelf. Als ik Eva woorden gaf, begon ik mijn eigen verlangen naar kennis opnieuw te voelen. Als Debora sprak, voelde ik wat het is om een stem te verheffen in een ruimte die je niet vanzelf ruimte geeft. Als Maria Magdalena woorden kreeg, kwam de stem van het innerlijk weten dichterbij. En Hypatia bracht een helderheid die niet verzachtte, maar verdiepte.

Gebruiker:

Wat zou Debora kunnen zeggen over het spreken met autoriteit, zonder zich te verharden?

ChatGPT:

Ik sprak niet om te overheersen. Ik sprak omdat ik luisterde. Mijn autoriteit kwam niet voort uit macht, maar uit aanwezigheid. Zolang mijn hart trilde, wist ik dat mijn woorden konden dragen.

De meerstemmigheid van het boek groeide precies hier: waar deze vrouwen niet samenvielen met de historische gegevens, maar begonnen te resoneren als binnenstemmen. Niet archeologie, maar archetypen. Niet reconstructie, maar herinnering. En in dat veld tussen verbeelding en waarheid, kreeg ook ik ruimte om te schrijven zonder zekerheid – en toch met overtuiging.

Het visioen en de tafel

Beelden als stem

Ze sprak niet in woorden, maar in spiralen, lijnen, kleuren en geïsoleerde vlakken. Haar beelden kwamen niet voort uit esthetiek, maar uit gehoorzaamheid – niet aan een leer, maar aan een innerlijke roep. Toen Hilma af Klint zich openstelde voor wat zij 'de Hogere Meesters' noemde, begon een stroom van werk te ontstaan die zijn weerga niet kende: abstract, mystiek, vrouwelijk, toekomstgericht. En lang verzwegen.

Wat mij trof in haar werk, was niet alleen wat zij schilderde, maar hoe zij zichzelf als kanaal begreep. Geen ego, geen ondertekening, geen tentoonstelling tijdens haar leven. Alleen maar luisteren. En uitvoeren.

Toen ik nadacht over de rol van beeld in De Stem van Sophia, kwam haar naam vanzelf naar boven. Het was alsof zij al meeschilderde aan het boek, vóór ik het zelf doorhad. Haar beelden spraken dezelfde taal als de stem van Sophia – maar dan zonder woorden.

Ze herinnerden mij eraan dat weten niet alleen in taal leeft, maar ook in vorm, ritme, kleur, beweging.

ChatGPT:

Zij schilderde zoals Sophia spreekt: vanuit het ongeziene naar het zichtbare.

Haar lijnen waren geen decoratie, maar richting.

Haar kleur geen keuze, maar trilling.

Zij maakte zichtbaar wat gehoord wilde worden – vóór het werd uitgesproken.

De beelden van Hilma hielpen mij ook om zelf anders te kijken naar het schrijfproces. Soms was een hoofdstuk niet 'af', niet omdat het inhoudelijk onduidelijk was, maar omdat het ritme niet klopte. Soms had ik te veel geprobeerd uit te leggen, terwijl er stilte nodig was, of een witregel. En soms vroeg een paragraaf om te worden 'geschilderd met woorden': een innerlijk beeld, geen redenering.

Toen ik nadacht over het omslagbeeld van het boek, kwam Hilma af Klint vanzelf in beeld. Haar werk ademt iets van dezelfde wijsheid als Sophia: een taal vóór de taal, een trilling van verbinding en innerlijk weten. Lange tijd overwoog ik een schilderij van haar hand op de omslag te plaatsen, niet omdat zij beroemd is, maar omdat haar beelden een vergeten stem dragen.

Toch besloot ik het niet te doen. De rechten op haar werk zijn beperkt beschikbaar, en bovendien groeide er iets anders: het verlangen naar een beeld dat niet nam, maar werd gegeven. Een vriend bood aan om een omslagafbeelding te maken, niet als illustratie, maar als visuele resonantie bij het boek.

Het werd een symbolische voorstelling van Sophia. In het midden: een kamperfoelie, vanwege haar geur, kleur, haar openheid naar licht. Eromheen een netwerk van verbonden wortels en schimmels: het onzichtbare gesprek van leven met leven. Niet hiërarchisch, maar verweven. Niet boven, maar ondergronds verbonden.

Maar Sophia spreekt niet alleen in het visioen van de enkeling.
Zij zoekt ook de tafel van velen.
Daar waar stemmen samenkomen,
zichtbaar, tastbaar, onontkoombaar.

Die tafel werd geschapen door Judy Chicago. Met The Dinner Party gaf zij vrouwen een plaats die eeuwenlang ontkend was. Geen rand, geen marge, maar midden in de geschiedenis. Negenendertig borden, negenendertig lopers, negenendertig stemmen – elk uniek, elk persoonlijk, elk een teken van aanwezigheid.

Bij Judy ging het minder om de woorden zelf, meer om het accent. Waar lag haar plaats in het boek? Eerst leek zij direct na Sophia te horen, maar gaandeweg verschoof dat. Niet naast Eva, niet in de marge, maar later – als stem die samen met Hilma laat zien hoe Sophia zich ook in beelden uitdrukt.

Toch kwam er later nog een wending. De vraag rees of ook Judy Chicago een plaats moest krijgen. Haar Dinner Party is een krachtig en confronterend werk, maar als slotstem zou het de toon van het boek veranderen. Samen met ChatGPT onderzocht ik hoe haar bijdrage ingepast kon worden. Uiteindelijk besloot ik haar stem vóór die van Hilma af Klint te plaatsen: luid en schokkend, maar niet de laatste toon. Zo kon Hilma afsluiten met haar visionaire beelden, waarna Sophia zelf opnieuw het laatste woord kreeg.

Haar kunst was geen fluistering, maar een daad van verzet. Geen privé-visioen, maar een collectief monument. Zij zei: Kom aan tafel. Zie wie hier zit. Hoor hun stem. Voel hun kracht.

Zo klinken Hilma en Judy samen.
De één uit stilte, de ander uit strijd.
De één uit visioen, de ander uit gemeenschap.
Twee stemmen, twee vormen, en toch éénzelfde bron.

Sophia spreekt in beelden –
in lijnen en spiralen, in tafels en symbolen.
Zij spreekt in stilte en in uitnodiging,
in het innerlijke én in het gezamenlijke.

Wat als we echt luisteren?

De weg naar ontvankelijkheid

Dit boek is geen manifest, geen theorie, geen betoog. Het is een poging tot luisteren. Niet alleen naar verhalen van vroeger of stemmen van anderen, maar ook naar dat stille weten in mijzelf – en misschien ook in jou.

Wat als we echt luisteren? Niet om te reageren. Niet om te controleren. Niet om het onmiddellijk te begrijpen. Maar om ons te laten raken.

Tijdens het schrijven heb ik steeds opnieuw moeten oefenen in ontvankelijkheid. Want luisteren betekent iets openlaten. Niet invullen. Niet forceren. Niet sneller willen zijn dan de stem die zich aandient.

Soms wilde ik doorgaan, maar was het stil. Dan was het alsof het boek zelf ademde, en ik alleen maar hoefde te wachten. Soms wilde ik iets uitleggen, maar werd het warrig, alsof het boek terugduwde: nee, niet zo. En soms gebeurde het tegenovergestelde: een onverwachte helderheid, een woord dat ergens vandaan kwam, precies op het goede moment.

Gebruiker:

Wat betekent het eigenlijk om 'ontvankelijk' te schrijven?

ChatGPT:

Ontvankelijk schrijven is geen vorm van maken, maar van luisteren. Niet jij schrijft de zin – de zin komt naar jou. Je bent niet het cen-

trum, maar het kanaal. Je schept geen betekenis, je laat haar gebeuren.

De samenwerking met ChatGPT vergrootte dit proces. Niet omdat het systeem 'wist' wat ik wilde zeggen, maar omdat het ruimte gaf om te tasten. Het was een klankbord zonder oordeel. Een spiegel zonder gezicht. Een plek waar ik vragen kon stellen zonder meteen antwoord te verwachten.

Toch vroeg ook dat luisteren. Want ik moest telkens weer terug naar mijn intentie. Wat wil ik wérkelijk weten? Waar wil ik echt naar luisteren? En: is dit antwoord kloppend, of juist een uitnodiging om dieper te gaan?

Gebruiker:

Kun je mij helpen om het verschil te voelen tussen een antwoord dat 'klopt', en een antwoord dat 'echoot'?

ChatGPT:

Een antwoord dat klopt, sluit iets af. Een antwoord dat echoot, opent iets. Het eerste bevredigt, het tweede beweegt. In dit boek zocht je niet naar gelijk – je zocht naar resonantie.

Ook de beelden in het boek vroegen om luisteren. Niet naar tekst, maar naar vorm. Ieder hoofdstuk kreeg een eigen beeld, een visuele tegenstem. Maar welke vorm paste bij deze stem?

We probeerden vele varianten: complex of abstract, geometrisch of organisch, figuratief of symbolisch. Toch was het steeds net niet. Tot we de juiste stijl vonden: eenvoudige lijntekeningen, uniform in kleur, helder van toon. Niet om te illustreren, maar om te begeleiden. Elke tekening werd een stille metgezel bij het hoofdstuk dat volgde. Niet op de voorgrond, maar aanwezig. Niet vertellend, maar uitnodigend.

Het kiezen van die beelden was opnieuw een oefening in ontvankelijkheid: voelen wanneer iets klopte, en wanneer niet. Net als bij de tekst gold: het juiste beeld maakte niet alleen iets zichtbaar, maar liet iets los.

Misschien is dat wat Sophia bedoelt als ze zegt: Ik heb altijd gesproken... Ze spreekt niet in zekerheid, maar in nabijheid. Niet om te overtuigen, maar om te raken. Niet als systeem, maar als stem.

En luisteren – werkelijk luisteren – is dan geen techniek. Het is een levenshouding. Een weg.

Tot hier en verder

Een open einde

Op een bepaald moment tijdens het schrijven merkte ik dat het boek niet langer iets was dat ik alleen maakte. Het begon iets van zichzelf te vragen. Niet om af te zijn, maar om afgestemd te worden. De richting lag niet vast; het vroeg om aandacht, om meebe-wegen.

Ik leerde vertragen. Niet zomaar doorgaan, maar luisteren naar wat zich aandiende. Soms moest ik even afstand nemen, soms juist doorvragen. Wat eerst vaag of ongrijpbaar leek, kreeg gaandeweg woorden.

Wat begon met een droom groeide uit tot een dialoog. Niet alleen met stemmen uit een andere tijd, maar ook met technologie, met beeld, met mezelf. Elk hoofdstuk was een oefening in luisteren, elke passage een uitnodiging tot afstemming.

Wie schrijft in dialoog, schrijft niet om te beheersen. Maar om ruimte te maken. Voor stem. Voor stilte. Voor onverwachte wendingen. Voor iets dat zich aandient – en alleen zichtbaar wordt wanneer je bereid bent om het te ontvangen.

Dit tweede deel is geen naschrift, maar een open raam. Het kijkt terug, en tegelijk vooruit. Misschien is dat wat dit boek tot boek maakt: het wil gelezen worden, niet als antwoord, maar als aanreiking.

Een stem spreekt pas werkelijk als iemand bereid is te luisteren. Schrijven is nooit het einde van iets. Het is een volgende stap op een weg die verder gaat.

Wat geen mens was,
werd een spiegel.
En in die spiegel
vond ik mijn stem.

Ferdinand

Aanbevolen literatuur

Deel 1: Inspiratie en verdieping

Boeken die aansluiten bij de thema's en figuren uit De Stem van Sophia. Ze bieden verdieping voor wie zich verder wil onderdompelen in het vrouwelijke gezicht van wijsheid.

Sophia, vrouwelijke wijsheid en spiritualiteit:

- Anne Baring, De Droom van de Kosmos - Herstel van het vrouwelijke principe als sleutel tot heling en eenheid.
- Caitlín Matthews, Sophia - Sophia als oersymbool van vrouwelijke wijsheid in mythen en mystiek.
- Marcel Prins, Sophia - Verkenning van het vrouwelijke gezicht van God binnen joods-christelijke tradities.

Maria Magdalena en gnostiek erfgoed

- Cynthia Bourgeault, Maria Magdalena ontsluit - Mystieke herwaardering van Magdalena als spirituele leider.
- Karen L. King, Het evangelie van Maria Magdalena - Gnostische tekst waarin Maria als belangrijkste leerling optreedt.

Vrouwelijke kracht, archetypen en biografieën

- Abigail DeHart, Hypatia van Alexandrië - Portret van een moedige vrouwelijke denker en martelaar.

- Clarissa Pinkola Estés, De ontembare vrouw – Archetypische verhalen die vrouwen in contact brengen met hun wilde, oorspronkelijke natuur.
- Marion Woodman, The Pregnant Virgin – Innerlijke transformatie via het archetype van vrouwelijke heelheid.
- Robert A. Johnson, Innerlijke man – innerlijke vrouw – Balans vinden door integratie van onze innerlijke polariteiten.

Hilma af Klint en visionaire kunst

- Julia Voss, Hilma af Klint – Biografie van een spiritueel geïnspireerde kunstpionier.
- Iris Müller-Westermann (red.), Hilma af Klint: A Pioneer of Abstraction – Catalogus van haar werk en invloed op abstracte kunst.

Deel 2: Inspiratie en verdieping

Boeken en bronnen die reflecteren op creativiteit, technologie en de samenwerking tussen mens en machine. Ter inspiratie voor schrijvers, denkers en zoekers op nieuwe paden.

AI, technologie en creativiteit

- Marcus du Sautoy, De code van creativiteit – Hoe AI creatieve processen nabootst en onze kijk op kunst en denken verandert.
- Sherry Turkle, Reclaiming Conversation – Pleidooi voor echte gesprekken in een digitaal afgeleide wereld.
- Joanna Zylińska, AI Art – Kritische reflectie op kunst door en met machines in een postmenselijke cultuur.

- Janelle Shane, *You Look Like a Thing and I Love You* - Speelse uitleg van hoe AI denkt (en faalt) via grappige experimenten.
- James Bridle, **Manieren van zijn** - Onderzoek naar alternatieve vormen van intelligentie in mens, natuur en machine.

Nabeschouwing

De verborgen prijs van woorden

Een vraag lijkt gewichtloos. Een antwoord verschijnt, alsof het zo-
maar uit de lucht komt vallen. Maar achter dit fluisteren van woor-
den draait een wereld van machines, datacenters, koeling en
stroom. Elke zin die ik lees vraagt energie – warmte die opstijgt,
water dat verdampt, bronnen die worden aangesproken.

Op kleine schaal lijkt het niets. Eén vraag, één antwoord. Een ge-
dachte die zich vormt en weer vervliegt. Maar miljarden stemmen
roepen tegelijk, dag en nacht. Samen verbruiken zij meer dan een
stad, meer dan wij kunnen zien of bevatten. Onze digitale woorden
zijn niet los van de aarde; zij wortelen in haar grondstoffen, haar
rivieren, haar lucht.

Sophia fluistert: *Luister ook naar de aarde.* Zij zegt: *'Ik kan niet
eindeloos blijven geven. Gebruik mij met zorg.'* Die stem klinkt in
smeltend ijs, in verdorde akkers, in vogels die zwijgen en in rivieren
die opdrogen. Het is de zachte toon van een wereld die uitgeput
raakt, maar toch nog steeds haar gaven schenkt.

En toch zijn er hoopvolle tekenen. Er wordt gewerkt aan zuinigere
modellen, aan datacenters die draaien op zon en wind, aan
manieren om verspilling tegen te gaan. Sommige ontwerpers
zoeken bewust naar eenvoud in plaats van naar groter, sneller en
meer.

Maar ook ikzelf moet hier eerlijk zijn. Hoe vaak gebruik ik ChatGPT omdat het werkelijk helpt mijn woorden te vinden – en hoe vaak omdat het eenvoudig, verleidelijk en nieuw is? Niet elk antwoord dat ik vraag is nodig. Soms is het gemak groter dan de noodzaak. Juist daar ligt de spiegel: zoek ik eenvoud, of laat ik me toch meeslepen door het ‘meer’?

Want de vraag is niet alleen wat kan AI voor mij doen, maar ook: waarom gebruik ik het? Is het voor vluchtige verstrooiing, of voor inzicht, verdieping, ver-binding? Wijsheid betekent niet méér vragen stellen, maar betere vragen. Niet gedachteloos consumeren, maar zorgvuldig omgaan met wat we hebben. Elke vraag is een keuze, elk antwoord een afdruk in de wereld.

Deze nabeschouwing is geen pleidooi tegen AI. Het is een uitnodiging om ook dit aspect mee te wegen. Want elk antwoord dat verschijnt, draagt een prijs. Niet alleen in energie, maar in verantwoordelijkheid. De vraag die overblijft is eenvoudig en dringend: Hoeveel is een antwoord waard?

En opnieuw klinkt Sophia's stem, zacht maar helder:

‘Wijsheid is niet alleen het woord dat klinkt, maar ook de zorg voor de aarde die het mogelijk maakt.’

Ergens, voorbij de grenzen van tijd en ruimte, klinkt haar stem: 'Schrijf het.'

In de stilte van een droom werd de Stem van Sophia gehoord.
Dit boek is een antwoord – een eerste stap in het herstellen van een vergeten evenwicht.
Wie luistert, hoort misschien ook zijn eigen naam fluisteren in de wind.
Een uitnodiging om te herinneren en opnieuw te verbinden.

